

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.36>

ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ З ВІЙСЬКОВИХ ТА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Комарницька І.І.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу,
Національний університет «Львівська політехніка»,
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти*

Комарницька І.І. Особливості стягнення аліментів з військових та військовополонених в умовах воєнного стану.

Стаття присвячена дослідженню питання правового регулювання стягнення аліментів в умовах воєнного стану з військовослужбовців та військовополонених у зв'язку з запровадженням на території України воєнного стану, ведення масштабних бойових дій та мобілізації населення. Тому з початком повномасштабної війни питання щодо стягнення аліментів з військовослужбовців стало досить актуальним. Адже, існує цивільна частина життя військовослужбовців поряд із несенням військової служби. Також, трапляються випадки захоплення у полон військовослужбовців України. Після взяття в полон, військовослужбовець набуває правового статусу військовополоненого. Зобов'язок щодо сплати аліментів не припиняється й після потрапляння військовослужбовця в полон.

Сьогодні серед військовослужбовців можуть бути особи, які набули статусу боржника в межах виконавчого провадження стягнення аліментів. При цьому із регулюванням стягнення аліментів з військовослужбовців проблем не виникає, однак виникають певні складнощі зі стягненням аліментів із військовополоненого.

На сьогодні законодавство не встановлює ніяких обмежень щодо стягнення з військовослужбовців аліментів. Військовослужбовці, як і цивільні особи, сплачують аліменти на загальних підставах та із усіх видів грошових надходжень (окрім тих, які не мають постійного характеру).

Дослідження питання щодо стягнення аліментів з військовослужбовців та військовополонених спрямовано на з'ясування проблем їх стягнення з боржників, пошук балансу між захистом майнових інтересів обох сторін. Тобто, ціль дослідження даної проблеми направлена не лише на пошук механізму стягнення аліментів, а, й на питання захисту у подібних випадках майнових інтересів боржника та інтересів дитини. На сьогодні існують певні невідповідності норм законодавства нормативно-правовим актам міжнародного права, та проблеми застосування національного законодавства на завдання шкоди інтересам дитини й боржника. Необхідним стає пошук шляхів відносно вирішення проблеми із забезпеченням інтересів дитини у межах виконавчого провадження щодо боржника військового чи військовополоненого.

В національному законодавстві існує подвійна правова природа аліментів, що викликає необхідність захисту прав дитини та потребу в правовому й соціальному захисті військовослужбовців. Також існують проблеми щодо стягнення аліментів із мобілізованих військовослужбовців, а тому, виникають негативні наслідки при зупиненні провадження про стягнення аліментів й відсутність інших можливостей їх стягнення.

Ключові слова: аліменти, аліментні відносини, військовослужбовець, військовополонений, виконавче провадження, воєнний стан, захист інтересів дитини, захист майнових інтересів боржника, стягнення аліментів.

Komarnytska I.I. Peculiarities of collecting alimony from military personnel and prisoners of war under martial law.

The article is devoted to the study of the issue of legal regulation of the collection of alimony in martial law from military personnel and prisoners of war in connection with the introduction of martial law on the territory of Ukraine, the conduct of large-scale hostilities and the mobilization of the population. Therefore, with the beginning of a full-scale war, the issue of the collection of alimony from military personnel has become quite relevant. After all, there is a civilian part of the life of military personnel along with military service. Also, there are cases of capture of Ukrainian military personnel. After being captured, a military personnel acquires the legal status of a prisoner of war. The obligation to pay alimony does not cease even after the military personnel is captured.

Today, among military personnel there may be persons who have acquired the status of a debtor within the framework of enforcement proceedings for the collection of alimony. At the same time, there are no problems with the regulation of the collection of alimony from military personnel, however, there are certain difficulties with the collection of alimony from a prisoner of war.

Today, the legislation does not establish any restrictions on the collection of alimony from military personnel. Military personnel, like civilians, pay alimony on a general basis and from all types of cash receipts (except for those that are not permanent).

The study of the issue of collecting alimony from military personnel and prisoners of war is aimed at clarifying the problems of their collection from debtors, finding a balance between protecting the property interests of both parties. That is, the purpose of studying this problem is aimed not only at finding a mechanism for collecting alimony, but also at the issue of protecting the property interests of the debtor and the interests of the child in such cases. Today, there are certain inconsistencies between the norms of the legislation and the regulatory legal acts of international law, and the problem of applying national legislation to harm the interests of the child and the debtor. It becomes necessary to find ways to solve the problem of ensuring the interests of the child within the framework of enforcement proceedings against a military debtor or prisoner of war.

In national legislation, there is a dual legal nature of alimony, which causes the need to protect the rights of the child and the need for legal and social protection of military personnel. There are also problems with the collection of alimony from mobilized military personnel, and therefore, negative consequences arise when the proceedings for the collection of alimony are suspended and there are no other possibilities for their collection.

Key words: alimony, alimony relations, military personnel, prisoner of war, enforcement proceedings, martial law, protection of the interests of the child, protection of the property interests of the debtor, collection of alimony.

Постановка проблеми. Війна не є приводом забути про сплату аліментів. Події, які відбуваються в Україні та пов'язані зі збройним конфліктом розв'язаним країною-агресором, вимагають перегляду та адаптації національних законів до нових реалій сьогодення й усунення прогалин, що ускладнює процес виплати та стягнення аліментів.

Питання реалізації захисту прав дітей залишаються актуальними завжди, а з початком військових дій та воєнного стану з 24.02.22 р. придбали особливої гостроти [1]. Військові дії в Україні спричинили значні соціальні й економічні наслідки, вплинувши негативно на життя громадян України, особливо на тих, хто повинен отримувати аліменти. Проте, необхідно пам'ятати, що порушення прав дітей щодо аліментного забезпечення трапляються не тільки в умовах війни, а й у мирний час.

Таким порушенням є невиконання батьками обов'язків щодо матеріального забезпечення дітей. При цьому, законодавством досить чітко визначено механізм присудження аліментів [2].

З іншого, необхідно враховувати складні обставини, в яких перебувають захисники країни, виконуючи свій військовий обов'язок. Тому питання стягнення аліментів з військовослужбовців під час воєнного стану потребують ретельного дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні правових особливостей стягнення аліментів з військовослужбовців під час дії воєнного стану на території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи особливості стягнення аліментів в умовах воєнного стану необхідно зазначити, що особливості стягнення аліментів та правові проблеми у сфері нарахування аліментів було охарактеризовано багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими такими як: Бульчик К., Голубенко Т., Дяченко С., Коломієць Ю., Лямзіна О., Маковій В., Музика Я., Орел Л., Приходько Н., Ратушна Б., Скрипник В., Фурса С. Однак, не дивлячись на дослідження, які охопили широкий спектр питань, пов'язаних із законодавчим регулюванням аліментних відносин в умовах воєнного стану, існують певні особливості нарахування та стягнення аліментів з урахуванням воєнних обставин та отримання аліментів.

Виклад основного матеріалу. Закон про стягнення аліментів під час військового стану в Україні зазнав змін, що вплинули на права й обов'язки таких цих платіжів [3]. Події, що останнім часом відбуваються в країні та пов'язані з збройним конфліктом, потребували адаптації національних законів до нових сурових реалій й усунення усіх можливих прогалин, які ускладнювали механізм стягнення аліментів. Згідно із національним законодавством України, війна, воєнний стан, терористична діяльність, окупація або інші ситуації, які загрожують національній безпеці країни, є надзвичайними ситуаціями. Це надає можливість батькам, що знаходяться у зоні бойових дій чи постраждали від воєнного конфлікту, звернутися до суду для отримання рішення за поданою вимогою щодо стягнення аліментів. У відповідності до сучасних змін, держава надає перевагу підтримці дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах через військові дії. Держава активно

застосовує принципи «інтересів дитини» й «захисту найкращих інтересів дитини», що зазначені Конвенцією ООН прав дитини та встановлюють повну відповідальність батьків за забезпечення, у тому числі і фінансовому, дитини [4].

Окрім того, було введено механізми щодо сплати аліментів в разі, коли батько, що зобов'язаний сплатити аліменти перебуває на службі в армії чи виконує свої обов'язки із національної безпеки країни. Таким механізмом є можливість звернутися до військової частини чи органу, що відповідає за соціальні виплати безпосередньо з військової чи служби безпеки. [5].

Право дітей на відповідне утримання тісно пов'язане із її правом на гідне життя. У відповідності до статті 8 Закону України «Про охорону дитинства», держава повинна гарантувати створення відповідних умов щодо всебічного розвитку дитини, включаючи її інтелектуальне, культурне, моральне, фізичне, духовне й соціальне становлення [6]. Даний закон, досить чітко зазначає відповідальність батьків чи осіб, що їх замінюють, забезпечення потреб дітей.

Міністерство юстиції України 01.04.22 р. оприлюднило роз'яснення про аліментні зобов'язання під воєнного стану. Даний документ було розроблено у зв'язку із прийняттям Закону України № 2129-IX від 15.03.22 р.. Згідно із прийнятим законом, тимчасово, на час дії воєнного стану призупиняється стягнення заборгованості із заробітної плати чи інших доходів боржника. Чітке розуміння як діють аліментні зобов'язання під час воєнного стану надають роз'яснення Міністерства юстиції. Громадяни, що мають право на одержання аліментів, мають усі підстави бути впевненими, що їх права будуть захищені [7].

У відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України від 16.02.22 р. № 122 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26.02.93 р. № 146» із військовослужбовців, що входять до лав Збройних Сил України, чи інших військових формувань, Державного спецз'язку, Державної прикордонної служби, осіб, що працюють в поліції, осіб рядового та начальницького підрозділів внутрішніх справ, Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби та служби цивільного захисту стягнення аліментів відбувається із усіх видів грошових доходів, крім тих, що не мають постійного характеру (додаткові одноразові види грошового забезпечення, такі як: винагороди й додаткові винагороди під час дії воєнного стану), та також у інших випадках, що передбачені чинним законодавством [8].

У відповідності роз'яснень Міністерства юстиції України що були опубліковані 01.04.2022 р., що батьки, які проживають окремо від дітей зобов'язані утримувати їх, при цьому стягнення аліментів не припиняється навіть при умові введення воєнного стану. Отже, чинне законодавство не встановлює жодних обмежень щодо стягнення аліментів із військовослужбовців та має відбуватись на загальних підставах та засадах [7].

У ході виконання військових завдань, військовослужбовці можуть потрапити у полон, у якому військовослужбовець набуває іншого правового статусу військовополоненого, після набуття якого особа знаходиться у полоні до моменту репатріації. В даному випадку, особа немає можливості реалізовувати свої права й виконувати свої обов'язки.

За національним законодавством стягнення аліментів, зазвичай, відбувається через суд із урахуванням постійних та офіційних доходів платника аліментів. Із заявою щодо стягнення аліментів потрібно звернутися до суду за місцем реєстрації особи [9].

Ситуація з судовими позовами щодо стягнення аліментів з військовослужбовців має свої нюанси. Якщо позов щодо стягнення аліментів було подано до суду після початку повномасштабного вторгнення, то:

Військовослужбовець має повне право звернутися до суду із заявою щодо зупинення провадження по справі.

Зупинення може відбутися через поважну причину, а саме неможливість вчасно прибути до суду через військовий обов'язок та його виконання (згідно з п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України [10]).

У такому випадку суд повинен зупинити провадження, якщо:

Сторона чи третя особа, що висуває вимоги, перебуває у складі ЗСУ чи інших законних військових формувань.

Військові формування приведені у воєнний стан чи залучені до антитерористичної операції [11].

Однак, зупинення провадження не скасовує стягнення аліментів, адже провадження буде відновлено після закінчення дії поважної причини й військовослужбовець має повне право щодо захисту своїх прав, у тому числі пов'язаних із стягненням аліментів.

Згідно з п. 17 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження» [12], виконавець зупиняє виконавчі дії в разі позбавлення особи свободи унаслідок військових дій проти України, що встановлено Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» [13]. Сфера дії цього закону поширюється на усіх громадян України яких було позбавлено особистої свободи у зв'язку із захистом незалежності, державного суверенітету, територіальної ці-

лісності та недоторканності України унаслідок збройної агресії, які належать до складу сил безпеки і сил оборони України чи категорій осіб, що визначені Женевською конвенцією про поводження із військовополоненими від 12.08.49 р. та Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12.08.49 р., який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.77 р. [14].

Однак, згідно ч. 6 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» за військовослужбовцями, що захоплені у полон чи заручниками, інтернованими у нейтральних державах чи безвісно відсутніми, згідно законодавства зберігаються виплати у розмірі посадового окладу за останнім місцем служби, надбавки за вислугу років, окладу за військовим званням, інших додаткових видів грошового забезпечення постійного характеру та видів грошового забезпечення із врахуванням змін вислуги років й норм грошового забезпечення [13]. Отже, виникає ситуація, при якій виконавець перестає виконувати виконавчі дії, що спрямовані на стягнення аліментів, однак боржник продовжує отримувати дохід. Це не відповідає ст. 51 Конституції України [15], ст. 3, 18, 27 Конвенції про права дитини [4], що ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 р., ст. 8, 11 Закону України «Про охорону дитинства», адже така практика позбавляє дитину аліментів, як основного джерела існування [6]. Отже, у такому випадку законодавством не забезпечуються інтереси дитини, й навпаки шкодять їм.

Звісно, ч. 6 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено також і те, що сім'ям військовослужбовців, що були захоплені у полон, виплачується щомісячно грошове забезпечення, у порядку й в розмірах, які встановлюються Кабінетом Міністрів України [13]. Однак, ця норма на практиці має досить суттєві проблеми в застосуванні. Якщо у своїх особистих даних військовослужбовець не зазначив наявність дитини від колишнього шлюбу, то у частині в якій він служить буде відсутня інформація щодо такої дитини. І, хоч виконавець має повноваження встановити військову частину де боржник-військовий проходить службу, однак, після отримання відомостей щодо потрапляння боржника у полон, він має зупинити вчинення будь-яких виконавчих дій [16].

В такому випадку, єдиним варіантом вирішення питання щодо отримання аліментів є звернення до військової частини де військовополонений проходив службу із заявою щодо отримання нарахованого йому грошового забезпечення підставою якої є ч. 6 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [13], однак місцезнаходження військової частини є державною таємницею. Отже, на позивача покладається тягар пошуку і реалізації права щодо отримання грошового забезпечення боржника-військовополоненого, хоч механізми стягнення аліментів у межах виконавчого провадження є більш простими та доступними [16].

Також, існує й інший аспект, що порушує майнові інтереси боржника-військовополоненого. Хоча виконавець і зобов'язаний зупинити вчинення виконавчих дій у відповідності п. 17 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження», однак, це не зупиняє нарахування заборгованості щодо сплати аліментів. Коли боржник-військовополонений отримає свободу, такі відомості отримає й виконавець, і, на підставі ч. 12 ст. 35 Закону України «Про виконавче провадження», то після шести місяців із моменту визволення з полону, виконавець продовжить вчинення виконавчих дій про що виноситься відповідна постанова згідно ч. 5 ст. 35 Закону України «Про виконавче провадження» [12]. Після визволення з полону військовослужбовці мають проходити лікування й реабілітацію, а це означає, що військовослужбовець за період перебування у полоні може не знати чи не дізнатись про існування значної суми заборгованості.

В результаті у боржника-військовослужбовця виникає суттєва заборгованість, а виконавець, накладає арешти на грошове забезпечення такої особи, арешт на майно, обмеження у праві виїзду за кордон, обмеження в керуванні транспортними засобами й інші обмеження встановлені ч. 9 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» [12].

Така ситуація для боржника створюється штучно, через повну невідповідність п. 17 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження» і, таким нормам права як: ст. 51 Конституції України [15], ст. 3, 18, 27 Конвенції про права дитини [4] ратифіковану Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 року, яка набула чинності від 27.09.1991 року, ст. 8, 11 Закону України «Про охорону дитинства» [6]. Враховуючи, що після визволення з полону військовослужбовець може не мати заощаджень, так як грошове забезпечення виплачувалось сім'ї під час перебування його в полоні. В такому випадку, виплата заборгованості у межах виконавчого провадження щодо стягнення аліментів може бути досить суттєво ускладнено, особливо якщо утворилась велика сума заборгованості по сплаті аліментів, коли військовий перебував тривалий час у полоні [17]. Отже, такі невідповідності норм чинного законодавства ставлять під загрозу інтереси боржника-військовослужбовця. Знаходячись в полоні, військовослужбовець повинен мати право на те, що законодавство щодо регулювання стягнення аліментів не зможе завдати шкоди дитині чи його майновим інтересам [18].

Висновки. В умовах воєнного стану стягнення аліментів стає досить поширеною проблемою, адже, аліменти на дитину мають подвійну правову природу, а саме стають об'єктом як цивільних, так і, сімейних правовідносин.

На момент проходження служби військовослужбовці не втрачають обов'язок з утримання власних дітей, але це ускладнюється в умовах воєнного стану через складні економічні й соціальні обставини, що спричинені війною.

На сьогодні існують певні протиріччя у законодавстві щодо стягнення аліментів з військовослужбовців. Адже, з одного боку, закон гарантує право дитини на отримання аліментів, а з іншого військовослужбовці, що ризикують життям, також потребують соціального захисту.

Існують певні проблемні питання в сфері стягнення аліментів із військовослужбовців, наприклад: зупинення провадження в справах про стягнення аліментів, якщо військовослужбовець не може прийти до суду у зв'язку із виконанням військового обов'язку; через зниження доходів військовослужбовців стану може виявитись потреба в зменшенні розміру аліментів; переміщення військовослужбовців, зміна місць дислокації ускладнюють процес стягнення аліментів.

Суди намагаються віднайти баланс між правами дитини і військовослужбовця, застосовуючи при цьому різні підходи щодо вирішення спірних питань. При цьому важливим фактором стає індивідуальний підхід до кожної справи з врахуванням всіх обставин.

Відсутність інших, альтернативних механізмів з інших джерел доходу щодо стягнення аліментів ускладнює ситуацію. Невизначеність термінів служби й можливість звільнення створюють ризики для стягнення аліментів.

Після закінчення війни та скасування воєнного стану питання стягнення аліментів буде вирішуватися за законами звичайного часу, тож варто акцентуватися на майбутньому розв'язанні проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 / *Президент України. Голос України*, 24.02.2022, № 37.
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 15.06.2025).
3. Приходько Н. Стягнення аліментів під час воєнного стану. *Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (25-28 квітня 2023 р.)*. Суми, 2023. Ст. 642. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/11059/1/%D> (дата звернення 17.06.2025).
4. Про права дитини: Конвенція від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 17.06.2025).
5. Кушніренко Т. Стягнення аліментів під час війни. Інтенет. 2023. URL: <https://intent.press/expert/humanrights/2023/styagnennya-alimentiv-pid-chas-vijni-rozjasnennya-ekspertki> (дата звернення 20.06.2025).
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30, ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 19.06.2025).
7. Роз'яснення Мін'юсту щодо аліментних зобов'язань у період воєнного стану від 01.04.2022 р. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-minyustu-shchodo-alimentnih-zobovyazan-u-period-voennogo-stanu> (дата звернення 21.06.2025).
8. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2022 року № 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/122-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.06.2025).
9. Маковій В.П. Способи виконання обов'язку батьків з утримання дитини в сучасних умовах. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: *матеріали XIV міжнар. наук.-практ. інтернетконф. Одеса, 31 жовтня 2022 р. Одеса: оДувС, 2022*. Ст. 81-84.
10. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
11. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб: Постанова від 26 лютого 1993 року № 146 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.06.2025).

12. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення 23.06.2025).
13. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особи свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26.01.2022 р. № 2010-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 20.06.2025).
14. Про поводження з військовополоненими: Женевська конвенція від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 23.06.2025).
15. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
16. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22, ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 19.06.2025).
17. Дяченко С.В., Лямзіна О.В., Стягнення аліментів з військовослужбовців в умовах воєнного стану: проблематика, шляхи вирішення та судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 138–141.
18. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів: Постанова Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text> (дата звернення 20.06.2025).